

การอธิบายหลักการแรกของธาเลสกับการอธิบายต้นหาของพุทธปรัชญา:
ความเหมือนและความต่างในมิติวัฒนธรรมการแสวงหาความรู้
An Explanation of Thales' the First Principle and explanation of
Attachment in Buddhist Philosophy: Similarities and Differences
in the dimension of a cultural quest for knowledge

พระมหาพรชัย สิริวโร

Phramaha Pornchai Sirivaro^๑

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี

Phramaha Khwanchai Kittimedhi^๒

ไข่มุก เหล่าพิพัฒนา Khaimook Laopipattana^๓

Received: March 22, 2021

Revised: April 12, 2021

Accepted: April 19, 2021

บทคัดย่อ

การพยายามเพื่อเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งจำเป็นต้องมีวิธีการที่เหมาะสม เพราะวิธีการที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้พยายามค้นหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นพบสิ่งที่ต้องการได้ บทความนี้พยายามศึกษาวิเคราะห์วิธีการที่พุทธปรัชญาใช้อธิบายต้นหาแล้วพบว่ามีการใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผลจนทำให้พระพุทธรเจ้าตีแผ่ต้นหาออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน การที่ธาเลสพยายามจะเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การศึกษานี้พบว่าเขาก็ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผลจนทำให้เขาสามารถพบหลักการแรกได้ งานนี้จึงยืนยันได้ว่า วิธีการวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผลนั้นเป็นวิธีการที่มีการใช้กันมานานแล้วทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก และงานนี้ยังเสนอแนะอีกว่า เมื่อวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีการที่มีประโยชน์ต่อการเข้าใจทั้งเรื่องภายในนอก กล่าวคือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และเรื่องภายใน กล่าวคือ เรื่องจิตใจรวมไปถึงความรู้สึกนึก

^๑ สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Email: pornchai.sri@mcu.ac.th

^๒ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. Email: kittimedee@gmail.com

^๓ อาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Email: khaimook19@yahoo.com

คิด เราควรสนับสนุนการเรียนรู้วิธีการให้มากขึ้นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการเข้าใจเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไป

คำสำคัญ : การแสวงหาความรู้, หลักการแรก, ต้นหา, วิธีการเชิงสาเหตุและผล, พุทธปรัชญา

Abstract

It becomes necessary for a person to have an appropriate method who actively tries to understand something because such a method would lead him/her to what is expected. In this article, an attempt was purposely made to analyze the certain method utilized by Buddhist philosophy while trying in the explanation of desire. It was clearly found that the cause-effect approach has been used by the Buddha whereof He could give the clear-cut explanation to the attachment in question. While trying to understand the natural phenomena Thales made use of cause-effect approach and thereby landing him the knowledge of First Principle. In this paper, it is claimed that the mentioned method has been used by both western and eastern philosophers. Furthermore, it is suggested by this work that since the external matter, natural phenomena, and internal one, mind and its feeling and thought, could be possibly understood by such methodology and then it is necessary for us to promote the learning and utilizing it where the involved matters are needed.

Keywords: Quest for Knowledge, First Principle, Attachment, Cause-effect approach, Buddhist Philosophy

๑. บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่า นักปรัชญากรีกหลายคนก่อนยุคโสกราตีสนั้นพยายามเป็นอย่างมากที่จะทำความเข้าใจโลกทางกายภาพให้ได้ พวกเขาคิดว่าการเข้าใจเรื่องนี้จะทำให้สามารถพยากรณ์หรือทำนายปรากฏการณ์ของโลกทางกายภาพได้ล่วงหน้า ในการทำความเข้าใจนั้น สิ่งแรกที่พวกเขาพยายามทำคือการสังเกตแล้วก็หาข้อสรุป การจะสรุปว่าอะไรเป็นอะไร อะไรไม่เป็นอะไรได้ พวกเขาต้องสังเกตแล้วนำไปครุ่นคิดด้วยเหตุผลจนแน่ใจว่ามีหลักฐานสำคัญที่จะทำให้ข้อสรุปของพวกเขาเป็นที่น่าเชื่อถือ แล้วต่อมาวิธีการของนักปรัชญากรีกก่อนยุคโสกราตีสก็ได้ก่อให้เกิดวิวัฒนาการในการแสวงหาความรู้ที่เป็นระบบระเบียบซึ่งเราเรียกกันว่าวิทยาศาสตร์ ปรากฏการณ์การแสวงหาความรู้ของนักปรัชญากรีกก่อนยุคโสกราตีสนั้นกล่าวได้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญของมวลมนุษยชาติในการแสวงหาความรู้ในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้และจะยังคงดำเนินไปในอนาคตอีกด้วย ถ้าหากไม่มีปรากฏการณ์เช่นนั้น ก็คงเป็นเรื่องยากที่จะจินตนาการได้ว่ามนุษยชาติจะมีความรู้อันก้าวหน้าเหมือนเช่นปัจจุบันนี้ได้ได้อย่างไร

ในบรรดานักปรัชญากรีกยุคก่อนโสกราตีส ธาเลสคือนักปรัชญาที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปรัชญาคนแรก (First philosopher) ที่ได้พยายามอย่างยิ่งยวดที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ของโลกทางกายภาพ ในการพยายามทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวทำให้เขาค้นพบสิ่งที่เรียกว่า “หลักการแรก” (First Principle) หลักการนี้มีลักษณะเป็นสาเหตุที่ไม่มีอะไรทำให้เป็นสาเหตุได้อีก (Uncaused cause) หลักการแรกนี้มีชื่อว่า “น้ำ” (water)^๔ ธาเลสถือว่า เราสามารถเข้าใจโลกทางกายภาพได้โดยอาศัยน้ำ จากการสังเกตโลกทางกายภาพทำให้เขาพบว่า สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไปต่างๆ นานา เช่น การเปลี่ยนรูปร่าง การเปลี่ยนแปลงเรื่องขนาด การเปลี่ยนแปลงเรื่องคุณสมบัติ เป็นต้น ทั้งหมดนั้นล้วนมีสาเหตุมาจากน้ำ กล่าวได้ว่า น้ำคือสาเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่างๆ แต่น้ำนั้นไม่เปลี่ยนแปลง น้ำยังคงเป็นน้ำ เมื่อน้ำยังคงเป็นน้ำ น้ำจึงกลายมาเป็นสิ่งที่เขาเรียกว่า “Uncaused cause” การพบว่าน้ำคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบต่าง ๆ นั้นย่อมจะทำให้เราใส่ใจเรื่องน้ำเป็นอันดับแรก น้ำคือกุญแจสำคัญที่จะช่วยให้เราพยากรณ์หรือทำนายปรากฏการณ์ของโลกธรรมชาติ สาเหตุที่ทำให้ธาเลสทำเช่นนี้ได้เพราะเขามีความเชื่ออยู่สองอย่างคือ ประการแรก สรรพสิ่งล้วนมีแหล่งกำเนิด

^๔ Patricia F. O’Grady. *Thales of Miletus: the beginning of Western science and philosophy*, (London: Routledge, 2002), p. 43.

และประการที่สองก็คือ แหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งเหล่านั้นมีแค่สิ่งเดียว^๕ การมีความเชื่อเช่นนี้ให้เขามุ่งมั่นค้นหาหลักการจนประสบผลสำเร็จระดับหนึ่ง

ตัวอย่างขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวิปัสสีที่เสด็จออกมหาภิเนษกรรมเพื่อแสวงหาความรู้อันยิ่งใหญ่ก็มีความคล้ายคลึงกันกับการพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะตอบปัญหาเกี่ยวกับโลกทางกายภาพของนักปรัชญากรีกยุคก่อนโสกราตีส กล่าวคือ หลังจากมีโอกาสเป็นครั้งแรกที่จะสามารถเสด็จออกจากพระราชวังสามฤดูเพื่อทอดพระเนตรสิ่งต่าง ๆ กล่าวกันว่า ในการเสด็จไปครั้งนั้น พระองค์ได้เห็นเทวทูต ๔ คือ คนขรา คนเจ็บ คนตายและบรรพชิต^๖ ตัวอย่างของปัญหาที่พระองค์ถามหลังจากทอดพระเนตรเห็นสิ่งเหล่านี้คือ ทำไมเขาจึงชื่อว่า คนขรา ทำไมเขาจึงชื่อว่าคนเจ็บ ทำไมเขาจึงชื่อว่าคนตาย และทำไมเขาจึงชื่อว่าบรรพชิต จริงอยู่ แม้ว่าคนขบถของพระองค์จะตอบให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า คนที่ชื่อว่าขรานั้น เพราะเขาจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน คนที่ชื่อว่าเจ็บ เพราะเขาประสบปัญหาที่จะหายจากความเจ็บ คนที่มีชื่อว่าคนตาย เพราะเขาต้องพลัดพรากจากบิดามารดา รวมไปถึงญาติสายโลหิต พวกเขาจะไม่สามารถพบกันได้อีก ส่วนคนที่มีความเชื่อว่าเป็นบรรพชิต เพราะเขาประพฤติธรรม บำเพ็ญกรรมดี ไม่เบียดเบียน มีเมตตาต่อสัตว์ร่วมโลก การได้ยินคำตอบเช่นนี้ไม่สามารถทำให้พระองค์พอใจได้ พระองค์จึงตัดสินใจออกบวชเพื่อแสวงหาคำตอบ เบื้องหลังการตัดสินใจนี้ย่อมต้องมีมูลเหตุสำคัญเหมือนกับการที่นักปรัชญากรีกยุคก่อนโสกราตีสพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ในบทความนี้ ผู้เขียนพยายามวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นว่า เราสามารถเข้าใจวิธีอธิบายคำสอนของพุทธปรัชญาโดยอาศัยแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องหลักการแรกของปรัชญายุคก่อนโสกราตีส กล่าวคือธาลีสได้นอกจากนั้น การวิเคราะห์เพื่อแสดงความสำคัญของแนวทางดังกล่าวจะทำให้เข้าใจได้อีกว่า การวิเคราะห์เรื่องหลักการแรกจะทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างมิติวัฒนธรรมในการแสวงหาความรู้ของปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก และในบทความนี้ ผู้วิจัยจะยืนยันว่า วิธีการตั้งปัญหาและวิธีการวิเคราะห์ปัญหาจะนำไปสู่การตอบปัญหาได้นั้น ทั้งสองวัฒนธรรมมีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก

^๕ Reginald E. Allen. **Greek Philosophy: Thales to Aristotle**, (3rd Ed.), (Revised and Expanded) Edited, (New York: The Free Press, 1991), p.2.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๓-๕๒/๒๒-๓๐.

๒. การอธิบายแนวคิดเรื่องหลักการแรกของธาเลส

ในชีวิตของมนุษย์ ปัญหาที่ว่าความเป็นจริงคืออะไรนั้นถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานักปรัชญาในแต่ละยุคล้วนตั้งคำถามต่อปัญหาพื้นฐานแล้วพยายามตอบ ปัญหาพื้นฐานนี้เรื่อยมา การพยายามตอบปัญหาพื้นฐานนี้ทำให้ได้คำตอบไม่เหมือนกัน ในบางยุค เช่น ยุคก่อนโสกราตีส มีนักปรัชญาคนหนึ่งชื่อว่า ธาเลส เขาได้ตอบว่า ความเป็นจริงคือน้ำ ต่อมา นักปรัชญาอีกคนหนึ่งชื่อว่าเฮราคลิตุสก็เข้ามาตอบว่าความเป็นจริงคือความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น แต่ถ้าจะจัดคำตอบตามสำนักปรัชญา ก็จะพบว่า นักปรัชญาสำนักสสารนิยมตอบว่า ความเป็นจริงคือสสาร ส่วนนักปรัชญาสายจิตนิยมตอบว่าความเป็นจริงคือจิต เกณฑ์หนึ่งที่นักปรัชญาใช้ ยืนยันว่าความเป็นจริงคืออะไรนั้นก็คือ ความคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงไป ถ้าหากสิ่งใดที่เป็นความเป็นจริงแล้วมีการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ การจะเรียกสิ่งนั้นว่าเป็นความเป็นจริงย่อมจะก่อให้เกิดปัญหา ในเรื่องการยืนยันความรู้อันเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในเรื่องนี้เป็นที่ทราบกันมาว่า ธาเลสนั้นสังเกตโลกทางธรรมชาติหลายอย่าง โลกธรรมชาติด้านหนึ่งที่เขาสังเกตเห็นโดยอาศัยประสบการณ์ก็คือ เขาเห็นว่ามีก้อนก้อนเมฆ เขาเห็นดิน เห็นหญ้าและเห็นสัตว์ที่ได้กินหญ้า ในขณะสังเกต เขาพบว่ามีการปรากฏการณ์หนึ่งเป็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ เขาพบว่า ความชื้นของก้อนเมฆทำให้เกิดฝน หลังจากฝนตกลงสู่พื้นดิน มันทำให้ดินมีเงื่อนไขบางอย่างที่จะทำให้พืช เช่น หญ้า เติบโตได้ เมื่อพื้นดินเต็มไปด้วยหญ้า หญ้านั้นก็กลายเป็นอาหารให้แก่หลายชนิด จากตัวอย่างนี้ เราสามารถมองย้อนกลับไปได้ว่า การที่สัตว์หลายชนิดมีหญ้ากินอุดมสมบูรณ์นั้น เพราะหญ้าได้ดินดี สมบูรณ์ไปด้วยอาหารที่เหมาะสมจนทำให้หญ้าเติบโตขึ้นมาอย่างเขียวขจี และการที่ดินกลายเป็นดินที่ดีเหมาะแก่การเจริญเติบโตของหญ้าได้ก็เพราะมีฝนตกมา ก่อนที่จะมาเป็นฝน มันต้องมีก้อนเมฆที่อุดมไปด้วยความชุ่มชื้นก่อน การเข้าใจปรากฏการณ์นี้สามารถทำให้ธาเลสได้แนวคิดที่ชื่อว่า “เหตุภาพ”(causality)^๗ หรือความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผล และความเข้าใจเรื่องนี้ทำให้ธาเลสเห็น “ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ” (causal relationship)^๘ ได้อีกด้วย ประโยชน์ที่ได้จากแนวคิดเช่นนี้ทำให้เขาสามารถพยากรณ์สิ่งต่าง ๆ ได้

นอกจากนี้ จากการสังเกต ธาเลสยังพบว่า สรรพสิ่งนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรหยุดอยู่กับที่ได้ เช่น เขาเห็นลูกวัวโตไปเป็นวัวหนุ่ม เขาเห็นหญ้าสีเขียว

^๗ Robert C. Trundle. **Ancient Greek Philosophy: Its Development and Relevance to Our Time.** (Aldershot: Avebury, 1994) p. 12.

^๘ Ibid.

กลายเป็นหญ้าสีเหลือง การเห็นนี้ทำให้ ธาเลส สรุปว่า มันมีสิ่งอยู่สองอย่างทำหน้าที่ของตนเองในเรื่องนี้ ได้แก่ สิ่งเหมือนกัน (sameness) และสิ่งที่ต่างกัน (difference)^๙ ทั้งสองสิ่งนี้ทำหน้าที่ต่างกัน การที่เราแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ออกจากกันได้ เพราะสองสิ่งนี้ทำหน้าที่ของมัน ถ้าหากมันไม่ทำหน้าที่ เราจะไม่สามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ออกจากกันได้ เช่น หญ้าสีเขียวกับหญ้าสีเหลือง และเมื่อเรายังเห็นหญ้าเป็นหญ้าอยู่อย่างนั้น ธาเลสเชื่อว่ามันย่อมจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งทำหน้าที่อยู่ มิฉะนั้นแล้ว อัตลักษณ์ของหญ้าต้องเสียหายไปจนเราจำมันไม่ได้ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงนี้เขาเรียกว่า “หลักการแรก”

ในหัวข้อต่อไป งานนี้จะแสดงให้เห็นว่า เราสามารถใช้วิธีการอธิบายหลักการแรกของธาเลสไปอธิบายแนวคิดเรื่องต้นหาในพุทธปรัชญาได้เช่นกัน แต่ก่อนที่จะแสดงวิธีการอธิบาย จำเป็นต้องแสดงรายละเอียดแนวคิดเรื่องต้นหาในพุทธปรัชญาก่อน ทั้งนี้เพื่อปูพื้นฐานอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อทำให้เกิดการเข้าใจกระบวนการอธิบายต่อไป

๓. แนวคิดเรื่องต้นหาในพุทธปรัชญา

๓.๑ ความหมาย

ต้นหาคืออะไร ในพุทธปรัชญา มีการแสดงไว้ว่า คำว่า ต้นหา แปลว่า ความอยาก ต้นหานี้มีลักษณะของความอยากที่เกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิดอันโยงไปสู่การยินดีในการได้เกิดในภพภูมิต่างๆ ดังปรากฏในข้อความว่า

ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องกับด้วยโยคะคือ ต้นหา มีจิตยินดีในภพน้อยและภพใหญ่ เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือ บ่วงมาร ไม่มีความเกษมจากโยคะ สัตว์เหล่านั้นย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เข้าถึงชาติและมรณะ ส่วนชนเหล่าใดละต้นหาได้ ปราศจากต้นหาในภพน้อยและภพใหญ่ บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ไปถึงฝั่งในโลก^{๑๐} และนอกจากนี้ยังมีการอธิบายขยายคำว่าต้นหาออกไปอีกว่า “ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องกับด้วยโยคะคือ ต้นหา มีจิตยินดีในภพน้อยและภพใหญ่ เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือ บ่วงมาร ไม่มีความเกษมจากโยคะ”^{๑๑}

นอกจากนั้น การศึกษาในงานนี้พบว่า คัมภีร์อรรถกถามีการขยายคำนี้ให้ชัดเจนขึ้นดังนี้ว่า ธรรมชาติชื่อว่า ต้นหา เพราะความหมายว่า ทะยานอยาก อธิบายว่า กระหาย^{๑๒} และต้นหา

^๙ Ibid.

^{๑๐} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๔๑๒-๔๑๓.

^{๑๑} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๔๑๒.

^{๑๒} พุ.ป.อ. ๑/๓/๑๑๒.

เพราะความหมายว่า ดันรน^{๑๓} เป็นการดันรนไปในอารมณ์ต่าง ๆ กล่าวคือ ดันไปในรูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา ไหลไปในภพทั้งปวง ตัณหาได้ชื่อว่าเถาว์ลย์ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเหมือนเครือเถา โดยความหมายว่าเป็นเครื่องพัวพันและโดยความหมายว่าเป็นเครื่องรัดไว้^{๑๔}

ถ้าดูจากคำเหล่านี้ จะเห็นว่า ความอยากหรือตัณหานั้นยึดโยงอยู่กับรูปร่าง เสียง กลิ่น รส การสัมผัสรวมไปถึงธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ทำหน้าที่เหมือนเถาว์ลย์ผูกคนที่ยึดติดให้หลงไหลจนไม่สามารถออกจากที่กักขังได้

๓.๒ ธรรมชาติของตัณหา

คำถามว่า ธรรมชาติของตัณหาเป็นอย่างไร ในพุทธปรัชญามีการกล่าวไว้ว่า ธรรมชาติของตัณหาเป็นลักษณะของสิ่งที่อาศัยขันธ์ ๕ ในการทำให้เป็นไป โดยมีรูปแบบต่างๆ กัน ๑๘ อย่าง แต่ในงานนี้ขอยกตัวอย่างให้เห็นสัก ๒ ตัวอย่างจาก ๑๘ ตัวอย่างซึ่งปรากฏในคัมภีร์ ดังนี้

๑) ธรรมชาติของตัณหาจะเป็นดังเช่นว่า เราเป็นอย่างนั้น ผ่านการแสดงตัวตนว่า ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นพราหมณ์ เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นแพศย์เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นศูทรเราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นคฤหสฺถ์ เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นบรรพชิต เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นเทวดา เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นมนุษย์ เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นพรหมมีรูป เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นพรหมไม่มีรูป เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นพรหมมีสัญญา เราก็กษัตริย์เหมือนกัน เขาเป็นพรหมไม่มีสัญญา เราก็กษัตริย์เหมือนกัน หรือว่าเขาเป็นพรหมมีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ เราก็กษัตริย์เหมือนกัน มีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่เหมือนกัน อย่างนี้ตัณหาว่า เราเป็นอย่างนั้นก็มี

๒) หรืออีกนัยอื่น ธรรมชาติของตัณหาจะเป็นดังเช่นว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่น คือ ตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะเปรียบเทียบกับคนอื่นว่า เขาเป็นกษัตริย์ แต่เราไม่พึงเป็นกษัตริย์เหมือนเขาบ้าง เขาเป็นพราหมณ์ แต่เราไม่พึงเป็นพราหมณ์เหมือนเขาบ้าง ฯลฯ หรือว่าเขาเป็นพรหมมีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ แต่เราไม่พึงเป็นพรหมมีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่เหมือนเขาบ้าง อย่างนี้ตัณหาว่า เราพึงเป็นโดยประการอื่นบ้างก็มี^{๑๕}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า ตัณหาเมื่อเกิดขึ้น ตัวธรรมชาติของตัณหาจะแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น การยกตัวเองเปรียบเทียบกับคนอื่นและหวังให้ตนเองเป็นเช่นนั้น หรือหลังจากเปรียบเทียบกับคนอื่นแล้วก็ไม่หวังที่จะเป็นเช่นนั้น การเป็นหรือการไม่เป็นมีตัวขับเคลื่อนคือ ตัณหา

^{๑๓} พ.ป.อ. ๑/๓/๑๒๖.

^{๑๔} พ.ธ.อ. ๒/๓๔๐/๔๘๗-๔๘๘.

^{๑๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๗๓-๙๗๖/๖๒๒-๖๓๓.

๓.๓ ลักษณะและบ่อเกิดของตัณหา

ก) ลักษณะ

ในพุทธปรัชญา มีการกล่าวถึงลักษณะของตัณหาไว้ว่า ตัณหานี้มีลักษณะเป็นความทะยานอยาก และความทะยานอยากนั้นสามารถแสดงรายละเอียดออกเป็น ๓ อย่างคือ

๑) กามตัณหา ลักษณะนี้หมายถึงความทะยานอยากในกาม ยึดติดในรูป รส กลิ่น เสียง การสัมผัสรวมไปถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางใจ

๒) ภวตัณหา ลักษณะนี้หมายถึงความทะยานอยากในภพ คนที่เกิดในภพภูมิที่พอใจก็มักจะอยากได้ภพภูมิเช่นนั้นตลอดไป ปราศจากที่จะเป็นอย่างนั้น ไม่อยากให้สิ้นสุด

๓) วิภวตัณหา ลักษณะนี้หมายถึงความทะยานอยากในวิภพ^{๑๖} ตัณหาชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อคนเราเกิดในภพภูมิที่พึงประสงค์ก็อยากจะทำลายเพื่อให้หลุดพ้นไปจากที่อันไม่พึงประสงค์นั้น

นอกจากนี้ พุทธปรัชญายังได้อธิบายตัณหาออกไปให้เห็นรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นโดยระบุไว้ว่า ตัณหานี้มีลักษณะต่างๆ กัน ดังนี้

๑) กามตัณหา ในที่นี้ หมายถึง ความมีจิตกำหนดนึกในกาม ความทะยานอยากในกาม ได้แก่ ตัณหาในกาม นี่เป็นชื่อแห่งความกำหนด อันประกอบด้วยกามคุณ ๕

๒) ภวตัณหา ในที่นี้ หมายถึง ความมีจิตกำหนดนึกในภวทฐิ ความทะยานอยากในภพ ได้แก่ ตัณหาในภพ นี่เป็นชื่อแห่งความกำหนด อันประกอบด้วยสัสสตทฐิ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจความปรารถนาแห่งความกำหนดในรูปภพและอรุภพและแห่งความติดใจในนิมาน

๓) วิภวตัณหา ในที่นี้ หมายถึง ความมีจิตกำหนดนึกในอุจเฉททฐิ มันคือความทะยานอยากในวิภพ ได้แก่ ตัณหาในวิภพนี้เป็นชื่อแห่งความกำหนด อันประกอบด้วยอุจเฉททฐิ^{๑๗}

การแสดงรายละเอียดโดยย่อเกี่ยวกับลักษณะของตัณหาข้างต้นทำให้ข้ออธิบายว่าด้วยตัณหาที่มีความชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้เห็นพัฒนาการเรื่องตัณหาที่มีระดับขั้นของการดำรงอยู่ กล่าวได้ว่า ตัณหาในระดับขั้นพื้นฐานคือ กามตัณหา ถัดจากนั้นก็ป็นระดับขั้นของภวตัณหา ขั้นนี้ไม่ใช่ยึดติด ยึดมั่นแต่ก็ยังอยากให้สิ่งที่ยึดติด ยึดมั่นนั้นคงอยู่อย่างนั้น ต่อมาก็เป็นขั้นที่สามคือ ขั้นที่อาจจะเป็ผลมาจากการที่เมื่ออยากแล้ว ยึดติดยึดมั่นแล้ว สิ่งที่เหล่านั้นไม่เป็นไปในทางที่ตนเองประสงค์จึงอยากจะทำลาย ถ้าดูจากข้ออธิบายนี้จะเห็นว่าการอธิบายตัณหา นั้นเริ่มจากตัณหาในระดับปกติจนถึงระดับที่ละเอียดซึ่งเป็นระดับยากที่จะเข้าใจ เมื่อเข้าใจเรื่องนี้แล้ว ต่อไปจะพยายามตอบปัญหาว่า อะไรคือบ่อเกิดของตัณหา กล่าวคือ ตัณหาที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อรู้จักที่เกิดจะทำให้สามารถคิดค้นหาวิธีการที่จะจัดการได้ต่อไป

^{๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๐/๙๘.

^{๑๗} พ.ป.อ. ๑/๓๔/๒๒๑.

ข) บ่อเกิดของตัณหา

ตัณหามาจากที่ใด คำถามนี้ถือว่าเป็นคำถามที่สำคัญ สิ่งที่สำคัญนี้ต้องการรู้ก็คือ บ่อเกิด หรืออีกนัยหนึ่งคือ ตัณหาเกิดมาจากที่ไหน เพราะถ้าเรารู้จักบ่อเกิด เราย่อมสามารถเข้าไปแก้ไขปัญหามันเกิดจากตัณหาได้ ดังเช่น ปรากฏเป็นคำอุทานที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่าสาเหตุที่พระองค์ต้องท่องเที่ยวไปในภพภูมิต่าง ๆ จนนับไม่ถ้วนนั้นเป็นเพราะพระองค์ไม่รู้จักบ่อเกิดของตัณหา และเมื่อไม่รู้จักบ่อเกิดของมัน การจะเข้าไปจัดการแก้ไขก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์จึงเปล่งอุทานอันสำคัญนั้นราวกับว่าพระองค์โล่งใจยิ่งว่า

นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซีโครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือน เราก็ก่อแล้ว จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว^{๑๘}

ข้อความข้างต้นนี้กล่าวได้ว่า เป็นข้อความอันสำคัญที่แสดงความสำเร็จอันเกิดจากการค้นหาคำตอบว่า ทำไมมนุษย์จึงมีการเกิด ทำไมมนุษย์จึงมีการแก่ ทำไมมนุษย์จึงมีการตาย เพราะรู้แล้วว่า คนที่ทำให้พระองค์เกิดแล้วเกิดอีกนั้นคือใคร คำตอบในที่นี้ก็คือตัณหา นั่นเอง ถ้าเป็นอย่างนั้น คำอุทานที่พระพุทธเจ้าเปล่งออกมาในวันตรัสรู้นั้นถือเป็นการประกาศชัยชนะเหนือผู้สร้างคือตัณหา ตัณหาทำให้เป็นไปในรูปแบบต่างๆ มีการเกิดซ้ำแล้วซ้ำอีกไม่สิ้นสุด ถ้าไม่รู้จักตัณหา การจะตัดกระบวนการการเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าย่อมเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงบ่อเกิดของตัณหาไว้ว่า

สิ่งใดมีความเป็นที่รักเป็นสภาพและมีความอร่อยเป็นสภาพในโลก สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดมั่นในวัตถุทั้งหลายมีจักขุ เป็นต้นในโลก โดยภาวะว่าเป็นของเรา ตั้งอยู่แล้วในสมบัติย่อมสำคัญจักขุของตน อันประสาททั้ง ๕ ผ่องใส โดยทำนองแห่งการรับเอาเงาในกระจก เป็นต้นคือดุจสีบบัณชรแก้วมณีที่เปิดไว้ในวิมานทองย่อมสำคัญโสตะของตน ดุจหลอดเงิน และดุจสายสังวาลย์ย่อมสำคัญมานะของตน ซึ่งได้ไฉนว่า จมูกโด่ง ดุจวงหรีดที่คล้องตั้งไว้ย่อมสำคัญชีวหาของตน อันให้รสอร่อย หวานสนิท ดุจแผ่นผ้ากัมพลแดงย่อมสำคัญกายของตนดุจลำต้นไม้รัง และดุจเสากระเบียดทองคำย่อมสำคัญมานะของตน อันโอฬารไม่เหมือนกับมณะของสัตว์อื่น ๆ ย่อมสำคัญรูปของตน ดุจสีแห่งดอกกรรณิการสีทอง เป็นต้น ย่อมสำคัญเสียงของตนดุจเสียงนกการเวก และนกดุเหว่า ซึ่งกำลังมาฉิม และเสียงขลุ่ยแก้วมณีที่เป่าแผ่วๆ ย่อมสำคัญคันธารมณอันเกิดแต่สมุฏฐานทั้ง ๔ เป็นต้น ที่ตนได้แล้วว่า คนอื่นคือใครเล่าจะมีอารมณ์เห็นปานนี้ เมื่อสัตว์เหล่านั้นสำคัญอยู่อย่างนี้ จักขุ เป็นต้นเหล่านั้นย่อมเป็นที่รักและเป็นที่ยินดี ที่นั่น ตัณหาที่ยังไม่เกิดขึ้นย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ตั้งอยู่ด้วยอำนาจความเป็นไปบ่อยๆ ในจักขุ เป็นต้นนี้ แห่งเหล่าสัตว์นั้น เหตุฉะนั้น จักขุอันเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก เมื่อเกิดขึ้น ตัณหาที่ย่อมเกิดขึ้นในจักขุนี้^{๑๙}

^{๑๘} พุ.ธ. ๑๗/๑๕๔/๘๐

^{๑๙} พุ.ป.อ. ๑/๓๔/๒๒๑-๒๒๒.

๓.๔ หน้าที่ของตัณหา

ทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะมีอยู่ด้วยตัวเองหรือด้วยเงื่อนไขใดๆ ย่อมมีหน้าที่บางอย่าง การมีหน้าที่นั้นทำให้สิ่งนั้นยังคงอยู่ได้ หากสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นมาแล้วปราศจากหน้าที่ ย่อมจะทำให้สิ่งนั้นไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ เช่น ต้นไม้ เมื่อเกิดขึ้นมาก็มีหน้าที่บางอย่าง เช่น ผลิดอกออกซิเจน ให้ความร่มเย็น ผลิดอกออกผล เพราะต้นไม้มีพันธะหน้าที่ของตนเช่นนั้น ต้นไม้จึงสามารถดำรงอยู่ได้นาน ในเรื่องของตัณหาก็คงเช่นกัน ถ้ามองว่า ตัณหาทำหน้าที่อะไร ตัณหาคงไม่เกิดขึ้นมาโดยไม่มีความจำเป็นที่ ใด ๆ จะต้องทำ ในพุทธปรัชญาได้อธิบายหน้าที่ของตัณหาที่น่าสนใจดังนี้

ก) ตัณหาทำหน้าที่ทำให้เกิดภพ

ตัณหาเมื่อมีอิทธิพลต่อมนุษย์อย่างไร ในการศึกษาพุทธปรัชญาทำให้พบว่า หน้าที่ของตัณหานี้คือการทำให้สัตว์เกิดขึ้นโดยไม่มีที่สิ้นสุด ดังมีข้อความที่ระบุไว้ว่า

ตัณหาทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ^{๒๐}

การจะเข้าใจตัณหานี้เป็นเรื่องยากยิ่ง ดังนั้น จึงมีการพยายามกล่าวถึงตัณหาที่สัมพันธ์กับหน้าที่บางอย่างไว้ ข้อความที่เชื่อมสัมพันธ์กับการทำหน้าที่ของตัณหานี้ทำให้เราเข้าใจได้อีกดังปรากฏในข้อความว่า

ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องกับโยคะคือ ตัณหา มีจิตยินดีในภavn้อยและภพใหญ่ เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือ บ่วงมาร ไม่มีความเกษมจากโยคะ สัตว์เหล่านั้นย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เข้าถึงชาติและมรณะ ส่วนชนเหล่าใดละตัณหาได้ ปราศจากตัณหาในภavn้อยและภพใหญ่บรรลุนิพพานเป็นที่สิ้นอาสวะแล้วชนเหล่านั้นชื่อว่า ไปถึงฝั่งในโลก^{๒๑}

นอกจากนั้น ก็ยังปรากฏว่า พระธรรมเสนาบติกล่าวว่าตัณหานี้ทำให้เกิดอีก (โปโนพวกิ) แล้วจำแนกด้วยอำนาจแห่งกามตัณหาเป็นต้น ด้วยอำนาจความเกิดขึ้นและการตั้งอยู่แห่งตัณหานั้นนั่นเอง^{๒๒} ดูเหมือนว่าการพยายามอธิบายตัณหาด้วยข้อความสั้นๆจะยังไม่สามารถทำให้เราเข้าใจได้ลึกซึ้งนัก จึงจำเป็นต้องมีการยกตัวอย่างกระบวนการการเกิดขึ้นของตัณหาให้เห็นรายละเอียด การเข้าใจกระบวนการนี้จะทำให้รู้ว่า ในพุทธปรัชญา ตัณหาเป็นสิ่งที่มีการกระบวนการ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อนทำให้เป็นไปหรือทำให้ดับได้ปกติเราจะเห็นว่า ตัณหาทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย ถ้าไม่มีตัณหาปัญหาต่างๆ มากมายนั้นก็ไม่มี ในงานนี้ ขอยกตัวอย่างกระบวนการการเกิดขึ้นของภavnตัณหา

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

^{๒๑} ขุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๔๑๒-๔๑๓.

^{๒๒} ขุ.ป.อ. ๑/๓๕/๒๒๓.

ตัวอย่างกระบวนการเกิดขึ้นของภวตณหา(ความทะยานอยากในภพ)

การจะเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจำเป็นต้องมีการสืบค้นลึกลงไปถึงสาเหตุซึ่งทำหน้าที่เป็นกระบวนการทำให้สิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นไปในรูปแบบต่างๆ ภวตณหาที่เช่นเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า มีการอธิบายกระบวนการเกิดขึ้นของภวตณหาไว้ในพุทธปรัชญา สรุปความได้ว่า ภวตณหาเกิดขึ้นมาได้เพราะอาหารที่มีชื่อว่าอวิชชาหรือความไม่รู้ ความไม่รู้ดังกล่าวนั้นก็เกิดขึ้นมาจากอาหารคือ นิเวรณ ๕ อย่าง นิเวรณ ๕ อย่างนั้นก็เกิดขึ้นมาจากอาหารคือทุจจริต ๓ ประการ ทุจจริต ๓ ประการดังกล่าวก็เกิดขึ้นมาจากอาหารคือ การไม่สำรวมอินทรีย การไม่สำรวมอินทรียเกิดขึ้นมาได้เพราะอาหารคือการไม่มีสติสัมปชัญญะ การไม่มีสติสัมปชัญญะนั้นเกิดขึ้นมาได้เพราะอาหารคือการไม่มีโยนิโสมนสิการหรือการไม่คิดใคร่ครวญเรื่องราวต่าง ๆ ให้รอบคอบ การไม่มีโยนิโสมนสิการนั้นเกิดขึ้นมาได้เพราะอาหารคือการไม่มีศรัทธา แล้วเมื่อคนเราไม่มีศรัทธาก็เลยทำให้เป็นอาหารสนับสนุนการไม่สนใจฟังธรรม ไม่ศึกษาเล่าเรียนหลักการที่ถูกต้อง เป็นผลให้ไม่รู้ว่าจะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด ในขณะที่ไม่สนใจฟังหลักการที่ถูกต้อง คนๆ นั้นก็หันไปฟังสิ่งที่ไม่เป็นหลักการอันถูกต้องหรือเรียกว่าอสังกรรม การไม่ฟังสังกรรมแต่หันไปสนใจฟังอสังกรรมก็ได้อาหารสนับสนุนมาจากการไม่คบเพื่อนที่ดีหรือที่เรียกว่าสัทบุรุษหรือบัณฑิต สัทบุรุษหรือบัณฑิตนั้นเป็นผู้รู้หลักการ รู้ว่าจะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรดี อะไรชั่ว เมื่อคนเราไม่เป็นเพื่อนกับคนที่ว่านี้มันก็จะกลายเป็นอาหารหรือสาเหตุทำให้มีสิ่งอื่นเกิดขึ้นอีกในที่นี้คือการไม่ได้ศึกษาเรื่องที่ถูกต้องตามหลักการอันถูกต้อง

ในทางกลับกัน ถ้าอยากรจะทำลายตัวภวตณหาให้ได้เด็ดขาด พุทธปรัชญาที่ใช้หลักการข้างต้นนั้นเป็นเครื่องมือ ข้ออธิบายในคัมภีร์สามารถสรุปได้ว่า ถ้าคนเราคบหากับสัทบุรุษหรือบัณฑิต เขาก็จะมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนหลักการสำคัญอันถูกต้อง เมื่อเรียนแล้วเขาจะรู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรถูกและอะไรผิด เขาจะเกิดศรัทธามีความเชื่อมั่น เมื่อมีความเชื่อมั่นจะเกิดการคิดใคร่ครวญอย่างรอบคอบทุกการสื่อสาร ทุกการกระทำและทุกครั้งที่ทำการคิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ เมื่อคิดใคร่ครวญเช่นนั้นได้ เขาก็จะเป็นคนมีสติสัมปชัญญะ การมีสติสัมปชัญญะนี้จะทำให้เขาสำรวมอินทรีย เมื่อสำรวมอินทรียได้ก็ประพฤตสุจริตได้ครบทั้ง ๓ คือ ความสุจริตทางกาย ความสุจริตทางคำพูดและความสุจริตทางความคิด เมื่อสุจริตเกิดขึ้นก็จะส่งผลให้นิเวรณ ๕ ที่เคยครอบงำไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ถัดจากนั้นเมื่อไม่อยู่ภายใต้อำนาจนิเวรณก็จะสามารถทำให้วิชชาคือความรู้เกิดขึ้น^{๒๓} กล่าวกันว่า วิชชานี้แหละคือสิ่งสำคัญที่จะสามารถทำให้ผู้ฝึกฝนนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

จากที่ได้แสดงมา พุทธปรัชญาพยายามเข้าใจกระบวนการเกิดขึ้นของภวตณหาอย่างเข้มข้นและเมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปก็พบว่า ภวตณหาอันนี้มีปัจจัยที่เรียกว่าอาหารมากมายหล่อเลี้ยงและทำให้เกิดขึ้น ให้คงอยู่ ความสำคัญในการเข้าใจเรื่องนี้คือ สิ่ง ๆ หนึ่งไม่อาจจะอยู่ได้ด้วยตัวเอง มันจำเป็นที่จะต้องมียาอาหารเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้มันคงอยู่และทำงานต่อไป

^{๒๓} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๒/๑๓๗-๑๓๘.

คำถามสำคัญที่จะต้องถามต่อไปอีกก็คือ ตัณหา มีหน้าที่อะไร ตัณหา คงจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยปราศจากหน้าที่ เพื่อจะเข้าใจหน้าที่ของตัณหา จึงจำเป็นต้องพิจารณาในเชิงลึกต่อไป การพิจารณานี้จะทำให้เห็นว่า สิ่งที่เราเห็นอยู่ในชีวิตนั้นมีสาเหตุทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยปราศจากสาเหตุ

ข) **ตัณหา มีหน้าที่ให้เกิดการกระทำ** ถ้าเราลองสังเกตชีวิตของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมใหญ่หรือสังคมเล็ก เจริญแล้วหรือยังไม่เจริญ พัฒนาแล้วหรือยังไม่พัฒนา เราจะพบว่า มนุษย์เรานั้นมีการทะเลาะกันอยู่บ่อย ๆ การแก่งแย่งชิงทรัพย์และผลประโยชน์ทางสังคมกันอยู่บ่อย ๆ มีการพูดส่อเสียด มีการพูดเท็จ มีการพูดคำหยาบ มีการพูดเพื่อจ้องกันบ่อย ๆ การกระทำเหล่านี้ถ้าจัดประเภทจะมีอยู่ ๓ ประเภทคือ การกระทำทางกาย การกระทำทางคำพูด และการกระทำทางความคิด อะไรคือสาเหตุของการกระทำเหล่านี้ การศึกษาจากคัมภีร์พบหลักการที่บอกว่าตัณหาเป็นมูลเหตุของการกระทำเหล่านี้ซึ่งสามารถสรุปความได้ ดังนี้

ตัณหาทำให้มนุษย์แสวงหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อแสวงหาจึงได้สิ่งนั้น เมื่อได้สิ่งที่แสวงหา นั้นมาจึงทำให้เกิดการวินิจฉัย การวินิจฉัยนี้ทำให้เกิดราคะหรือความเกิดตามมา ราคะนี้ทำให้ความยินดีที่เกิดจากความพอใจเกิดขึ้นตามมา เมื่อความพอใจประเภทนี้เกิดขึ้นย่อมส่งผลให้ความหลงใหลในสิ่งนั้นขึ้น ความหลงใหลในสิ่งนั้นทำให้เกิดความหวนหวน ยึดถือตามมา ความหวนหวน ยึดถือส่งผลให้เกิดความตระหนี่ในสิ่งนั้นขึ้น ความตระหนี่นั้นจึงทำให้มีการรักษา ปกป้องสิ่งดังกล่าวตามไปด้วย^{๒๔}

๔. การวิเคราะห์

การแสดงข้อวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการเกิดขึ้นของตัณหาในพุทธปรัชญาข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่า ตัณหาทำให้สิ่งอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา เช่น การแก่งแย่ง การสื่อสารเท็จ การกระทำทุจริตทางด้านร่างกาย รวมไปถึงทางด้านจิตใจ นั่นก็แปลว่า สิ่งทั้งหลายนั้นมีตัณหาเป็นสาเหตุ เมื่อถามว่า ตัณหา คือ สิ่งสุดท้ายที่เป็นสาเหตุทำให้สิ่งอื่นเกิดขึ้นมาหรือไม่ พุทธปรัชญาตอบว่า ไม่ใช่ เพราะจากการวิเคราะห์เราจะเห็นว่า ตัณหาเองก็มีสิ่งอื่นเป็นสาเหตุทำให้เกิดขึ้น ในแง่นี้ ตัณหาสามารถมองได้ว่าไม่ใช่หลักการแรก การไม่สามารถบอกได้ว่าตัณหา คือ หลักการแรกนั้น เพราะตัณหา มีสิ่งอื่นเป็นสาเหตุทำให้ตนเองเกิดขึ้น เช่น การมีความไม่รู้ การไม่สำรวมอินทรีย์ การไม่คิดใคร่ครวญอย่างแยบยล เป็นต้น เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับหลักการแรกของธาลีสจะเห็นว่า การที่ธาลีสพบว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบต่าง ๆ ได้นั้นเพราะน้ำ ในมุมมองนี้ น้ำ คือ ตัวสาเหตุของสิ่งอื่น เช่น การมีดินชุ่มชื้น ดินชุ่มชื้นทำให้เกิดหญ้าเขียวขจี และเมื่อมีหญ้าเขียวขจี มันก็กลายเป็นอาหารของสัตว์ จากประเด็นนี้ธาลีสมองว่า น้ำ คือ หลักการแรก น้ำทำให้สิ่งอื่นเปลี่ยนรูปลักษณะร่าง แต่ว่าน้ำไม่เปลี่ยนเลย มุมมองนี้ทำให้เห็นว่า น้ำต้องเป็นสาเหตุที่ไม่มีสิ่ง

^{๒๔} อภ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๔๘๐-๔๘๑.

ใดทำให้เปลี่ยนแปลงไป (Uncaused cause) จริงอยู่ในพุทธปรัชญา ตัณหาสิ่งอื่น ๆ เป็นสาเหตุ แต่การที่ตัณหายังคงทำหน้าที่ให้สิ่งอื่นเป็นไปตามที่ตนเองปรารถนาได้ ก็ย่อมมีเหตุผลที่จะกล่าวได้ว่า ตัณหาในแง่นี้ก็หลักการแรกได้แต่ว่าเป็นหลักการแรกที่เป็นสาเหตุที่สิ่งอื่นจะทำให้เปลี่ยนแปลงไปได้ (caused cause) ประเด็นนี้ดูจะต่างจากแนวคิดเรื่องหลักการแรกของฮาลีส น้ำในมุมมองของฮาลีสเปลี่ยนแปลงไม่ได้จัดเป็น Uncaused cause ประเด็นสำคัญที่ตัณหาเป็น caused cause ได้ เพราะพุทธปรัชญามองว่า เราสามารถทำความเพียรที่ถูกต้องจนสามารถทำลายตัณหาได้ แต่น้ำของฮาลีสทำลายไม่ได้

นอกจากนี้ งานนี้พบประเด็นน่าสนใจทางวิชาการ กล่าวคือ ข้อวิเคราะห์ของฮาลีสว่า ด้วยเรื่องน้ำกับข้อวิเคราะห์ของพุทธปรัชญาว่าด้วยตัณหา มีแนวอธิบายที่เหมือนกัน ฮาลีสพยายามเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ต้องการรู้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปในหลายรูปแบบได้อย่างไร อะไรทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นไป ฮาลีสใช้การวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผล (cause-effect approach) ทำให้เขาค้นพบว่า น้ำคือสาเหตุที่ทำให้สิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป ส่วนพุทธปรัชญาในการพยายามเข้าใจตัณหา ก็มีการใช้วิธีดังกล่าวมาก่อนแล้ว กล่าวคือ พุทธปรัชญาเริ่มตอบคำถามว่า ตัณหาคืออะไร ตัณหาเกิดขึ้นมาได้อย่างไรจนถึงว่าถ้าเราจะขจัดตัณหาออกไป เราจะทำได้อย่างไร วิธีนี้เสนอขึ้นตอนการเกิดขึ้น ขั้นตอนการคงอยู่และการดับของตัณหาได้อย่างชัดเจน ถ้าหากฮาลีสใช้การวิเคราะห์เชิงเหตุและผลเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นนั้น จนค้นพบหลักการแรกได้ ถ้าพุทธปรัชญากำหนดวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผลเพื่อค้นหาการเกิดขึ้นของตัณหา การดำรงอยู่ของตัณหาและการสิ้นสุดของตัณหาจนสามารถพบได้ เราก็ย่อมจะสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบได้ว่า วิธีการวิเคราะห์เชิงสาเหตุและผลเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ ถ้ามองในมิติของวัฒนธรรมความรู้ในเรื่องต่างๆ ก็ถือว่า ปรัชญาตะวันตกและตะวันออกล้วนใช้วิธีนี้ในการอธิบายปรากฏการณ์ภายนอกคือเรื่องทางธรรมชาติ และปรากฏการณ์ภายในคือเรื่องของจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด เมื่อเข้าใจตรงนี้แล้ว ก็ควรจะพัฒนาฐานของการคิดวิเคราะห์แนวนี้นี้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาต่างๆ ต่อไป

๕. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

จากข้อวิเคราะห์ข้างต้น เพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป งานนี้จะแสดงการวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ความรู้โดยอาศัยตาราง ดังนี้

หลักการแรกของฮาลีส	แนวคิดเรื่องตัณหาในพุทธปรัชญา	วิธีการที่ใช้ค้นหา
ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร	ตัณหาคืออะไร ตัณหาดำรงอยู่และจะสิ้นไปได้อย่างไร	การวิเคราะห์สาเหตุและผล (cause-effect approach)
น้ำคือตัวกระทำการ	กาม ตัณหา ภว ตัณหา วิภวตัณหา	การวิเคราะห์สาเหตุและผล (cause-effect approach)

น้ำคือ Uncaused cause	ต้นหาคือ Caused cause	การวิเคราะห์สาเหตุและผล (cause-effect approach)
-----------------------	-----------------------	---

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ต้องมีสาเหตุเป็นตัวทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงไป	การกระทำทางกาย การกระทำทางคำพูดและการกระทำทางใจ มีสาเหตุ	ต่างกันในแง่ของหลักการ เหมือนกันในแง่ของวิธีการ
เข้าใจสาเหตุ ย่อมนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้	เข้าใจสาเหตุ ย่อมแก้ไขได้ และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้	เหมือนกัน

ตารางวิเคราะห์เปรียบเทียบข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การแสวงหาความรู้ของมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมที่ต่างและห่างไกลกันแค่ไหนย่อมมีความสำคัญและจำเป็น การใช้วิธีวิทยาในเรื่องความเป็นเหตุและความเป็นผลถือว่าเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้กันมานานแล้ว เมื่อเป็นอย่างนั้น การวิเคราะห์เปรียบเทียบนี้ย่อมมีเหตุผลที่จะกล่าวได้ว่า วิธีวิทยาดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่อยู่คู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน และเมื่อสังคมพัฒนาองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์รวมถึงศิลปะศาสตร์ขึ้นมาได้จากวิธีวิทยานี้ จึงจำเป็นที่ต้องนำวิธีวิทยานี้มาพัฒนาและใช้ประโยชน์

๖. บทสรุป

การอภิปรายข้างต้นมีเหตุผลที่จะสรุปได้ว่า เราสามารถใช้แนวทางการอธิบายแนวคิดว่าด้วยหลักการแรกของธาเลสเพื่อเข้าใจแนวคิดว่าด้วยต้นหาคือในพุทธปรัชญาได้ เพราะ ๑) ในพุทธปรัชญาการอธิบายการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของต้นหามีลักษณะเหมือนกันกับหลักการแรก กล่าวคือ การเกิดขึ้นของต้นหาก็มีสาเหตุทำให้เกิด การดำรงอยู่ของต้นหาก็มีสาเหตุให้ดำรงอยู่และการดับไปของต้นหาก็มีสาเหตุทำให้ดับไป ในการพยายามเข้าใจการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และเปลี่ยนแปลงไปของสรรพสิ่ง ธาเลสพบว่า น้ำคือสาเหตุหลักที่ทำให้สรรพสิ่งเกิดขึ้น ทำให้สรรพสิ่งคงอยู่และทำให้สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไป น้ำยังคงอยู่เช่นเดิม ดังนั้น น้ำจึงถือว่าเป็นหลักการแรกที่สามารถใช้อธิบายสรรพสิ่งได้ แต่ว่าในพุทธปรัชญา การเกิดขึ้น การคงอยู่ และการดับไปของต้นหานั้นมีเหตุปัจจัยเป็นตัวกำหนด จริงอยู่ แม้ว่าตัวเหตุปัจจัยจะประกอบไปด้วยหลายสิ่ง แต่ว่าเมื่อจัดเข้าในหลักการสำหรับใช้อธิบาย ตัวเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องนั้นก็ถือว่าเป็นหลักการแรกได้ แต่ว่าหลักการแรกในความหมายของพุทธปรัชญานั้นเปลี่ยนแปลงไม่ได้หยุดอยู่กับที่ อาจจะเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Caused cause ส่วนหลักการแรกของธาเลส ไม่เปลี่ยนแปลงเพราะมีลักษณะที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Uncaused cause

๒) วิธีการอธิบายของพุทธปรัชญาในเรื่องต้นเหตุและธาตุในเรื่องหลักการแรกมีความเหมือนกันในเรื่องเหตุและผล กล่าวคือ การที่สิ่ง ๆ หนึ่งจะเกิด จะตั้งอยู่และจะดับไปได้ สิ่งนั้นๆ ต้องมีสาเหตุ สิ่งที่เราเห็นเป็นปกติก็คือผล ส่วนสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปนั้นมีตัวขับเคลื่อนอยู่ข้างหลังคือ สาเหตุ การเข้าใจกระบวนการเหตุและผลเช่นนี้ช่วยให้มนุษย์คิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ได้อย่างลุ่มลึกซึ่งการสามารถคิดได้อย่างนี้มองในแง่ของวิทยาศาสตร์ถือว่ามีความสอดคล้องกัน มนุษย์เมื่อสามารถคิดได้อย่างนี้ย่อมจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ได้ เช่น การแก้ปัญหาหรือแก้ไขขั้นตอนในระหว่างที่กระบวนการของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปทำงาน ๓) การเห็นแนวทางการอธิบายในรูปแบบของเหตุและผลทำให้เรามั่นใจได้ว่าการใช้เหตุผลเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมนุษย์ที่มีมานานแล้ว ไม่ใช่เพิ่งจะมีตอนที่วิทยาศาสตร์รุ่งเรือง การเข้าใจนี้ย่อมจะทำให้มนุษย์มีความมั่นใจว่า การจะใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ได้อย่างมีความหมายและสามารถสร้างประโยชน์ให้กับตน สังคมและประเทศชาติได้ต้องมีการใช้กระบวนการของเหตุและผล ธาตุได้สร้างภูมิปัญญาให้แก่ยุคก่อนโสกราตีสด้วยกระบวนการใช้เหตุและผลอันใด พุทธปรัชญาก็ใช้กระบวนการแห่งเหตุและผลเพื่อเข้าใจสิ่งต่างๆ เช่น ต้นเหตุอันนั้น และ ๔) ข้ออภิปรายนี้จะเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่สังคมมนุษย์ เมื่อเห็นประโยชน์ของกระบวนการใช้เหตุและผลเพื่อสร้างองค์ความรู้ได้ มนุษย์ไม่ว่าจะในสังคมไหนก็ควรลงทุนในเรื่องการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบเหตุและผล ทั้งนี้เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่มีฐานมาจากการใช้เหตุและผลอันจะทำให้มนุษย์เรียนรู้ที่จะอยู่ด้วยกันโดยอาศัยการสนทนาและอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งเสริมอำนาจแห่งเหตุและผลให้เกิดขึ้นในใจคนจนกลายเป็นวัฒนธรรมพร้อมกันนั้นก็ลดทอนการใช้อำนาจที่ไม่ได้มาจากการใช้เหตุและผลไปด้วย.

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

Allen E. Reginald. **Greek Philosophy: Thales to Aristotle**. (3rd Ed.) Revised and Expanded. (Edited). New York: Free Press, 1991.

O'Grady, Patricia F. **Thales of Miletus: the beginning of Western science and philosophy**. London: Routledge, 2002.

Trundle, Robert C. **Ancient Greek Philosophy: Its Development and Relevance to Our Time**. Aldershot: Avebury, 1994.

